

Testimonis literaris de la Batalla de l'Ebre

La Batalla de l'Ebre

 Xavier García

Ja no cal dir que la Batalla de l'Ebre ha suscitat una gran massa d'estudis d'investigació històrica en tots els sentits (militar, polític, ideològic, etc) i, paral·lelament, peces literàries (poemes, relats, cançons, teatre) que han posat en evidència tota la tragèdia humana (personal, familiar i de país) que allí es va viure en aquells ferotges 115 dies, entre juliol i novembre de 1938, i entre Mequinensa i Amposta.

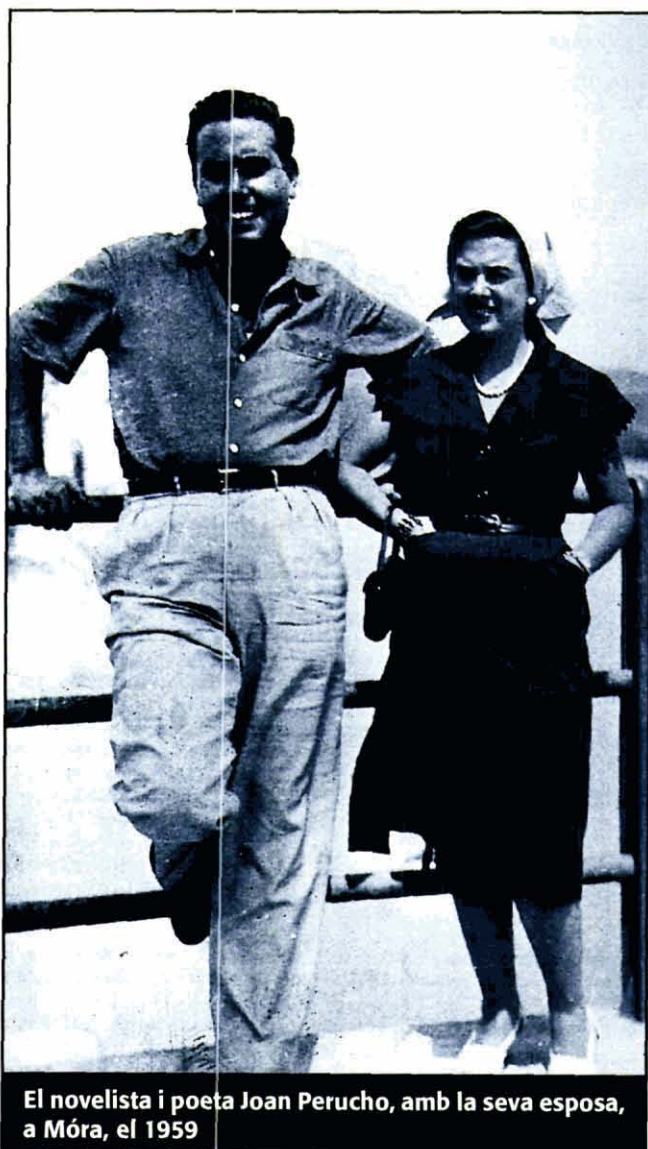
Cal dir de seguida que aquest article està escrit a títol purament enunciatiu del que hauria de ser un treball de recerca més ampli (que potser ja s'ha fet i no conec), per la qual cosa no tinc més remei que limitar l'ambició informativa a una sèrie d'autors i fets que m'han estat propers en el temps i que considero ben significatius com a testimonis literaris d'aquell tràgic episodi.

En primer lloc, vull deixar de manifest un fet que em sembla obvi, però que potser no s'ha destacat prou: més enllà dels poemes, cançons i treballs històrico-literaris que han tingut més anomenada (però que no vol pas dir que siguin coneguts com es mereixen), com els de Joan Perucho "Elegia a la terra i als morts de Gandesa", de Josep Gual-Teresa Rebull ("Paisatge de l'Ebre. Les sabates d'en Jaume") o d'Estanislau Torres (diversos llibres sobre la Batalla des dels anys setanta), a més d'aquests i altres protagonistes professionalitzats de la literatura, cal posar en relleu –sobretot des de fa uns quinze o vint anys, en una segona onada de recuperació de l'ara anomenada "memòria històrica"– els testimonis, a través de memòries, dietaris, biografies o simples records, que han anat aportant tots aquells que van viure i patir la cèlebre Batalla: dels de més amunt al soldat ras, les vivències del qual sovint són més allisonadores que les perfilades estratègies militars dels primers.

En aquest sentit, els llibres de memòries d'aquests soldats republicans, la majoria gent de la Lleua del Biberó, són d'una intensitat lírica esfereïdora, el testimoni i el testament exacte de tota una generació, arribada a l'Ebre d'arreu de Catalunya i que compartí companyonia bèl·lica amb milers de brigadistes inter-

nacionals (com els ara internacionalment coneguts Robert Capa, Milton Wolf o Ernest Hemingway, els quals, per la seva banda, ens han deixat en fotografies i cròniques periodístiques el relat d'aquells dies).

Així, doncs, ha calgut esperar majoritàriament fins als anys vuitanta, noranta, i ara mateix, per a que els lectors actuals hagin pogut tenir accés al record sedimentat d'aquell jovent que, amb disset o divuit

El novel·lista i poeta Joan Perucho, amb la seva esposa, a Móra, el 1959

anys, fou cridat al front, de fet com a carn de canó exposada a camp obert als bombardeigs imperial-feixistes més despietats. D'aquesta manera, aquesta generació sacrificada ha pogut donar, al cap de molts anys, la memòria particular, intransferible i compartida, d'aquell temps, esdevenint-ne igualment "testimonis literaris".

Alguns d'aquests volums que val la pena de llegir són: "El diari de guerra", de Lluís Randé (Ed. Cossetània, 2004), "Un fusell i un biberó", de Joan Cardona (Ed. Cossetània, 2004), "Aquella guerra tan llunyana i tan propera", (Ed. Pagès, 2003), antologia de testimonis de supervivents (entre els quals Víctor Torres, Heribert Barrera, Josep Subirats Piñana, etc), recollits per Pelai Pagès i Alberto Pérez, o "Els combatents anònims d'una guerra que no acabà el 39", de Joaquim Ripoll Casals (Ed. L'Aixernador, Argentina, 1989). Tots aquests i molts altres volums són consultables al Museu i Centre de Documentació de La Batalla de l'Ebre, a Corbera d'Ebre (Terra Alta), que s'inaugura, per part de la Generalitat, justament aquest juliol, commemorant el setantè aniversari del seu inici.

D'una o altra manera, la Batalla de l'Ebre treu el nas també en l'article de Joaquim Molas "Notícia de la literatura catalana relativa a la guerra civil espanyola", publicat al número 106 de "Revista de Catalunya" (Mèxic, 1967), i en el capítol "La literatura durant la guerra civil", de Maria Campillo, dintre el llibre "Catalunya i la guerra civil" (Biblioteca Serra d'Or, 1988), en el qual es destaca la labor de la Conselleria de Cultura i els seus Serveis de Cultura al Front, difonent "poesia de guerra", amb textos dels poetes del moment: Agustí Bartra, Pere Quart, Cèsar A. Jordana, Ferran Soldevila, Agustí Esclasans, Ramon Vinyes, Josep Janés i Olivé, etc.

Però més enllà d'aquesta poesia feta a cop calent, amb tota la ràbia humana i l'instint patriòtic que ja són de suposar, la major part de textos poètics sobre La Batalla són molt posteriors als fets, escampats en una gran diversitat de revistes, llibres i antologies, aquí i arreu del món, escrits igualment per protagonistes de diversa procedència geogràfica i ideològica i producte, així mateix, de fets i circumstàncies personals diferents, totes lligades, tanmateix, al cap dels anys, per una barreja de sentiments en els que trobem tots els estats de l'ànima humana.

I és aquí on jo voldria referir-me a alguns homes i dones de lletres i cançons, com Joan Perucho, Josep Gual Lloberes, Teresa Rebull i Estanislau Torres, a tots els quals he tractat, pel fet que l'exemple poètic que han donat referit a La Batalla em sembla, valgui la redundància, exemplar.

El cas de Perucho (Barcelona, 1920-2003) és el de la fascinació per aquest –com deia ell- País del Fantàstic que rodeja els paratges de la Batalla de l'Ebre: de Pratdip, al Baix Camp, als confins de Catalunya

amb Aragó (Móra, Gandesa, Horta, Calaceit, etc), que es voltà a partir dels anys cinquanta, essent jutge a la capital de la Terra Alta, i que formà part essencial del seu corpus literari i, particularment, poètic. L'impacte del record de la Batalla el plasmà en el gran poema "Elegia a la terra i als morts de Gandesa", publicat el 1956 dintre el seu llibre "El País de les meravelles", reprodït els anys vuitanta en el volum vuitè de la seva Obra Completa (Ed.62) i recordat per ell mateix en el capítol "Gandesa, agresta i viril", del seu llibre "Fulls de les fronteres. Entre Gandesa i Alcanyís", publicat el 2003 pel Centro de Estudios Bajoaragoneses.

Recordem-ne un fragment:

(...) Miserable i seca terra. Avarament intentes sobreviure a la pols
d'aquestes torreneres desolades
i a la infinita malenconia del camperol que llaura sota el crit del voltor.
Dura terra que estimo
en la seva agonia,
dura agonia meva
en el pit aturada.
No, no hi ha sement que pugui fertilitzar la roca.
Nodrida per la sang d'aquests morts que floriren
en aspres farigoles,
no t'acompanya res sinó el silenci,
l'abandonada espera,
la immensitat augusta i muda del firmament.

Per la seva banda, el poeta badaloní Josep Gual Lloberes (1920-2005) és l'autor –enmig d'una considerable obra poètica- del poema "Paisatge de l'Ebre", publicat el 1964 dintre el llibre "La sal al coll", que musicà i popularitzà uns anys més tard l'exiliada política a França, la cantant Teresa Rebull (Sabadell, 1919), convertint aquests versos en una cançó himnària de record i homenatge als joves soldats republicans de la Quinta del Biberó morts al Front de l'Ebre.

Avui he tornat a la Serra de Pàndols.

I a la cova he trobat
les sabates d'en Jaume.

(...)

Des de l'any trenta-vuit
jo no havia tornat
a la Serra de Pàndols.

I a la cova han quedat
les sabates d'en Jaume.

Dins d'un plat enfangat
tres cascots de metralla.

Al pròleg de la "Poesia Completa" de Josep Gual (Ed. Proa, 2005), el professor i crític Valentí Soler Noguera relata la peripècia de guerra del poeta, el qual "tot i haver estat al front del Segre i no al de l'Ebre, interioritza com a pròpia l'epopeia d'aquella joventut

aconduïda a l'escorxador del front de l'Ebre i sacrificada sense misericòrdia", tot recordant que el citat poema va ser, com va dir M. Vázquez Montalbán ("Triunfo", 14 de setembre de 1974), "una de las canciones más emocionantes y sencillas que haya podido inspirar la guerra civil".

Com recorda el prologuista, el tema de La Batalla serà reprès per Gual en un llibre posterior, titulat

justament "Les sabates d'en Jaume", escrit el 1975 però no publicat fins deu anys després, poemes en els que "des d'ara els morts de les serres de Pàndols i de Cavalls, i els del Vértex de Gaeta, els morts de Gandesa, i els de Tivenys i Prat de Comte, tindran nom i cognoms que són els d'amics personals del poeta, com ara Francesc Serrat, Joan Gras, o com en Jaume i en Vicent i d'altres que ja no tornarien". Tots ells serien evocats, també, al pròleg d'aquest llibre, per un altre supervivent, Josep Benet (Cervera, 1920-Barcelona, 2008), el qual expressa la "profunda emoció" que va sentir en llegir aquells poemes sobre la dissort dels seus companys, d'"aquells –deia Benet– que no tingueren la sort de sobreviure a la tragèdia del nostre poble, d'aquells i de tants altres amb els quals no hem pogut comptar a l'hora de treballar pel redreçament del nostre poble, després de la desfeta de 1939".

En un ample complement d'aquesta informació, a les seves Memòries "Tot cantant" (Columna, 1999), Teresa Rebull – el marit de la qual, Josep Rebull, era tívisà i, com ella, membre actiu del POUM durant la República i la guerra– recorda la naixença musical de "Paisatge de l'Ebre", el 1968, en ocasió d'una estada als Banyes d'Arles (Vallespir), quan, amb una guitarra a les mans i llegint aquest poema de Gual, va començar a fer provatures, fins que "la cançó va néixer sense cap dificultat, tanta que tot plegat em semblà un misteri". El cas és que ella mateixa havia dit a Josep Gual: "Jo els veia, aquells xicots de disset anys morint, lluitant a l'Ebre sota les ràfegues de metralla, i els he vist anys després, el cap blanc i les cicatrius al cor i a la cara, i per això em va sortir la cançó".

A les pàgines del seu llibre en què es reproduïx

D'esquerra a dreta, Lluís Llach, Teresa Rebull i el poeta Josep Gual Lloberes

el cèlebre poema, Teresa Rebull –que l'abril passat, als seus vuitanta-nou anys, va tornar a Gandesa per recordar aquests paratges de La Batalla– no va poder estar-se de dir, amb tot el dolor de dona combativa que també va saber de sofriments: "Malgrat el combat aferrissat dels homes de la República davant la força mecànica dels nazis reunits –i l'abandó dels països democràtics des del principi-

el coratge d'aquells xicots dels dos bàndols, tan joves, fou sense mesura. Què en van fer, dels seus divuit anys? Digueu, què en van fer?"

Aquesta pregunta també plana entre els centenars de pàgines que el novel·lista Estanislau Torres (Barcelona, 1926), excursionista científic i cultural de bona cama, ha dedicat –després de llargues investigacions en altres llibres i en la realitat natural caminada– a la complexa trama político-militar-geogràfica de la Batalla de l'Ebre. Durant els anys seixanta i setanta, molt abans que es posés en circulació la "memòria històrica" i, com havia fet en altres muntanyes mítiques com el Montseny o els Pirineus, Torres va resseguir les penyes de Cavalls i Pàndols, com si hagués d'ambientar escenes d'una novel·la que, desgraciadament, havien estat reals.

Al mateix territori del conflicte, en aquells mateixos temps i després, hereus directes dels derrotats – de Miquel Estruel a Pere Clua (perdut per sempre el passat febrer), de Pere Sanz a Joan Antonio Montaña, de Jaume Escudé a Jesús Pedrola, de J. Sánchez Cervelló a Antònia Serres, o de Joan Sambró a Joan A. March– han resseguit i documentat (a Gandesa i Corbera, a Flix i al Pinell o a La Fatarella i a Vilalba–, entre la passió pel coneixement i el dolor pel que succeí, els diferents aspectes del conflicte d'aquells 115 dies de Batalla.

Els també –i tal volta més que cap altre– formen part imprescindible per assegurar la continuïtat del testimoni literari que la Batalla de l'Ebre ha provocat, ells que tenen davant per davant, cada dia, les muntanyes on es produí el carnatge humà que ara, al cap de setanta anys, Catalunya continuarà lamentant.